

TOPONIMELE PUIELE (PIVA)*

MIRCEA HOMORODEAN

1. Pe linia sau în preajma fostului hotar dintre Transilvania și Țara Românească, în sud-vestul județului Hunedoara și nordul județului Gorj, există doi munți, numiți *Piuele*, respectiv *Piva*. Primul, *Piuele* (2080 m), este situat în sudul masivului Retezat, la izvoarele Jiului Românesc, în preajma virfului Albele, peste care, într-o vreme mai îndepărtată, trecea hotarul dintre cele două provincii. Cel de-al doilea, *Piva*, este situat în Munții Vilcanului, în hotarul satului Frințești, com. Peștișani, jud. Gorj (cf. MDGR IV, p. 738).

2. DLR atestă un cuvânt, *piuă* (cu varianta *pivă*) cu sensurile de „vas de lemn, de metal sau de piatră, de diverse forme și mărimi, cu fundul și cu pereții groși, în care se pisează sau se bat (cu ajutorul plugului) diverse materiale solide“; „parte componentă a unui șteamp, formată dintr-o cutie metalică în care sînt montate nicovalele pe care cad berbecii șteampului, zdrobind minereul; p. gener. șteamp; instalație rudimentară pentru zdrobirea semințelor plantelor oleaginoase (v. t e a s c) sau

*Abrevieri:

A IV = Material (manuscris) cules în anchetele dialectale efectuate de institutele de lingvistică ale Academiei Republicii Populare Române, în anii 1949 ș.u., în Țara Hațegului.

Densușianu, Ț.H. — Ovid Densușianu, *Grainul din Țara Hațegului*, București 1915.

Devoto, *Avv.* = Giacomo Devoto, *Avviamento alla etimologia italiana*, Firenze, 1968.

DEX = Academia Republicii Socialiste România. Institutul de lingvistică din București, Dicționarul explicativ al limbii române, București, 1984.

DLR = Academia Republicii Socialiste România, *Dicționarul limbii române*, București, 1965.

DNLF = A. Dauzat, Ch. Rostaing, *Dictionnaire étymologique des noms de lieu en France*, Paris, 1963.

Ernout — Meillet, *Dict. étym. lat.* = A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris, 1932.

LR = *Limba română*, [București], Academia Republicii Populare Române. (Institutul de lingvistică). Anul I (1952) ș.u.

MDGR I—V = *Marele dicționar geografic al României, întocmit și prelucrat după dicționarele parțiale pe județe*, București, I—V, 1898—1902.

Papahagi, *Dict. ar.* = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, București, 1963.

Pascu, *Voievod. Transilv. I* = Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, ed. a II-a, Cluj, 1972.

REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, ed. a II-a, 1930.

Rosetti, ILR = Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*. București, 1968.

pentru fabricarea rachiului (v. *povarnă, velniță, teasc*)“; „instalație sau mașină folosită pentru împislirea țesăturilor de lână prin bătere cu ciocanul, îndesare, presare și frecare într-un mediu umed și cald, pentru a le face mai compacte; (regional) dirstă, ștează, (învechit) menghină“; „(regional) parte componentă a unor obiecte, de forma unei scobituri sau găuri, ori fixată într-o scobitură sau într-o gaură, avînd rolul de a o susține, de a o fixa de a-i regla mișcările etc. [...]“; „(învechit și regional) tun primitiv“; „(regional) mojar, treasc, p. ex. mortier“; „(în sintagma) *piua sobei* = a) (regional) coșul sobei; b) „(prin estul Olt.) postamentul zidit al vetrei sau al sobei“; „(prin vestul Olt.) piedecă pentru roata carului sau a căruței“; „(popular în expr.) *a se pune (în piua (sau piua) = a se apleca ghemuindu-se (pentru ca cineva să poată sui, înălța pe spinarea lui)*“.

3. După cum ușor se poate observa, din punct de vedere logic, numele de munți *Piuele, Piva* se pot mai greu explica prin acest termen, care provine din lat. *pila* (**pilla*), cu sensul fundamental de „piuă, albie, covată“ (REW, nr. 6496; cf. DLR).

Ca atare, la baza acestor nume trebuie să stea un alt termen *piuă* (*pivă*), cu o semnificație deosebită, existent cîndva în limba română, dar neatestat pînă acum. El a fost găsit printre descendenții unui alt lat. *pila* (**pilla*), omonim cu precedentul, înregistrat de același REW (nr. 6497) cu sensul de „stîlp de susținere, pilastru, coloană“; *pilae pontis* „pilonii podului“; cf. și derivatele latinești *pilo*, -*äre* „a înfinge, a planta un stîlp“; „a îngrămădi“, de unde și *pilarium* „clădire din piatră în care se așează urna de cenușă a unui mort“ (Ernoult-Meillet, *Dict. étym. lat.*), sinonim întrucîtva cu fr. *Montjoie* și rom. *Zleamăn*, despre care am discutat altă dată (cf. LR XXVII, 1978, nr. 1, p. 449—552).

După REW, din acest din urmă etinom latin *pila* provin:
 it. *pila* „picior de pod; pilastru“; „grămadă de obiecte de același fel“; *una pila de libri, di piatti*; „pilă electrică (sau atomică)“, cu forme înrudite ca *pilaastro* „pilastru“ (< lat. *pilaster*); *pilone* „pilon“ (prin contaminare între *pila* și *pignone* „virf, partea superioară a unui fronton“ Devoto, *Avv.*). De adăugat aici și unele toponime din Lombardia: *Pilaastro*, două localități în provinciile Mantua și Piave și un munte în Grigna septentrională, cu diminutivul *Pilastrello*, desemnînd mai multe grupuri de case etc., toponime explicate prin *pilaastro* „pilastru, coloană, stîlp“ (cf. Pierino Boselli, *Toponimi lombardi*, Milano, 1977, p. 214);

friul. *pile* „grămadă“;

fr. *pile* „(în zidărie) picior care susține o arcadă; picior de pod“; grămadă de obicete de același fel, mai mult înaltă decît largă“, cu forma înrudită *pilier* „pilier“ (< lat. pop. **pilare* < *pila*). Menționăm aici și toponimul *Les Pilles*, Drôme (*de Pilis* 1274): lat. *pila* „colonne généralement d'origine romaine“ (DNLF, p. 531);

occit. *pila* = fr. *pile*;

cat. *pila* „grămadă“; „grămadă de lemne pentru fabricarea manganului; cărbunare, bocșă“;

sp. *pila* „picior de pod“; „morman, grămadă“: *pila de libros, de platos*; „grămadă de lână (rezultată din tunsul anual al oilor) aparținînd unui stăpîn“; „căpiță de fin“;

ptg. *pilha*; (<sp. *pila*) „grămadă; morman“; (fig.) *pilha de nervos* „persoană foarte nervoasă (pachet de nervi)“ etc.

Judecând după sensul de „stilp, coloană“ al etimoniului latin și al descendenților romanici, sensul termenului *piuă* (*pivă*), care a dispărut din limba noastră după ce a servit creării toponimelor *Piulele* și *Piva*, a trebuit să fie cel de „stilp (de hotar)“.

4. De notat că în descrierea traseului aceluiași fost hotar, MDGR (III, p. 603; cf. V, p. 487) menționează, pe o distanță de cca 30—40 km, socotiți în linie dreaptă, între Pasul Vilcan și muntele Piva, și alte toponime cu semnificații similare sau referitoare, într-un fel sau altul, la paza militară: *Sturu*, munte în Munții Vilcanului, jud. Gorj, la izvoarele Jiului Românesc: *stur* („azi) țurțur de gheață“; vechiul sens de „stilp“ e păstrat în dialectul aromân (< lat. *stylus* „par, fârș“ < gr. *στυλος* „coloană“; cf. Papahagi, *Dict. ar.*, Rosetti, ILR, p. 232); cf. și *Sturu*, munte în regiunea localităților Băutari și Clopotiva (Densusianu, T. H., p. 66); *Sturu*, culme unde se întilnesc hotarele satelor Sohodol, Ponorel și Vidra (Munții Apuseni: com. I. T. Stan), cu sinonimul *Stilpu*, parte de șes (Uric — Țara Hațegului) și, tot acolo, *Pârâu Stilpului* și *Cura Stilpului* (cf. A IV), *Tabla (Veche)*, loc în Munții Vilcanului (cf. MDGR III, p. 603; II, p. 68); cf. și *Tabla Butii*, pas în Carpații Meridionali; *La Tablă* (Uricani — Valea Jiului); *Tablele*, fost pichet „pe granița Transilvaniei, jud. Neamțu, situat între piraiele Bistrița și Coromislele“ (MDGR V, p. 539); *La Tablă* locul unde se întilnesc hotarele satelor Bărbătești și Costești, acest din urmă nume explicat prin *tablă* „placă metalică dreptunghiulară, așezată la hotarul dintre două localități“ (Bărbătești, jud. Vilcea: com. I. Băluțoiu); *Straja*, vârful cel mai înalt (1870 m) din Munții Vilcanului; „aici se află o piramidă care a servit la determinarea punctelor geodezice“ (MDGR III, p. 603): *strajă* „post de veghe“; „paznic“; *Piatra Cătanei*, loc în Munții Vilcanului (*ibid.*) etc.

Situarea muntelui *Piulele* la 3—4 km nord-vest de vârful Albele pare să indice o treptată coborâre spre sud a hotarului dintre Transilvania și Țara Românească. Se știe, de altfel, că în sec. al XIII-lea voievodatul lui Litovici, așezat între Jiu și Olt, mai cuprindea, ca o prelungire spre nord-vest, și Țara Hațegului (cf. Pascu, *Voievod. Transilv.* I, p. 168).

Din punct de vedere istorico-social, existența pe linia fostului hotar dintre Transilvania și Țara Românească a unor nume românești de munți formate de la termeni de origine latină cu semnificație adecvată (cf. *Sturu*, *Piulele*, *Piva*) poate demonstra că acest hotar a fost trasat pe o culme muntoasă, ale cărei versante de nord și de sud făceau parte dintr-o zonă deja locuită de o veche populație românească.

5. Și sensul de „grămadă, morman“, propriu de asemenea descendenților romanici ai lat. *pila* „stilp“, pare să fie păstrat în română. Avem în vedere expresia *a se pune piuă* (sau *în piuă*) = a se ghemui pentru a servi ca treaptă cuiva care vrea să ajungă la un loc înalt sau pentru a lua pe cineva în cârcă“ (DEX, s.v. *piuă* „instalație sau mașină folosită pentru împislirea țesăturilor de lână; cf. DLR).

6. Din punct de vedere formal, trebuie să acceptăm cum am și făcut deja — existența unei variante *pilla* (cu 11 geminat) pentru lat. *pila* „stilp“, variantă din care a rezultat rom. *piuă*. De altfel, o variantă iden-

tică (*pilla*) este presupusă și pentru lat. *pila* „piuă, albie, covată“ de unde rom. *piuă* „vas în care se pisează și se bat diverse materiale“.

De notat că dublete similare, cu *I* și *II*, se întâlnesc și în cazurile termenilor latinești *pileus/pilleus* „(subst.) bonetă conică (frigiană) de lână“ și *pileatus/pilleatus* „(adj.) cu o bonetă frigiană pe cap“.

7. În sfârșit, credem că atestarea în nordul Olteniei și în sud-vestul Transilvaniei a formelor de origine latină discutate aici nu poate fi întâmplătoare. Ele se adaugă atitor alte fapte cunoscute — adevărate relice de limbă și veche cultură și civilizație românească — păstrate într-o remarcabilă densitate în acest colț de țară, vatră a Sarmizegetusei romane și a unora dintre cel mai vechi unități statale românești menționate în istorie, ca o dovadă a permanenței noastre și într-o zonă atât de romanizată.

LES TOPONYMES „PIUELE“ (PIVA)

Résumé

L'auteur soutient que le nom des deux montagnes Pivale et Piva qui sont situés dans le sud-ouest du département de Hunedoara, et dans le nord du département de Gorj, provient du mot latine „pilla“ avec le sens de pillier (de borne).